

Eđitim Gündemi

Türkiye’de Üniversite Geleneği Var mı?

Ünal Özmen

Cumhurbaşkanının, yeni yıl ve aynı zamanda hafta sonu tatiline denk getirerek (2 Ocak Cumartesi) Boğaziçi Üniversitesine “dışarıdan” birini rektör olarak ataması ve başka üniversitelerden görevlendirilen öğretim üyeleri ile iki fakülte (hukuk ve işletme) açması öğrenci ve öğretim üyelerinin protestosuyla karşılandı. Protestoların nedeni olarak, rektörün seçim yerine atama yoluyla görevlendirilmesi ve rektör olarak atanan Melih Bulu’nun Boğaziçi Üniversitesiyle organik bağının bulunmaması gibi iki temel gerekçe öne çıkıyor. 2 Ocak 2021 günü yayımlanan Gece Yarısı Kararnamesi’nin ardından başlayan protestolar, polis baskınlarına, öğrencilerin gözaltına alınmasına ve hükümetin öğrenci ailelerine yönelik baskı ve tacizlerine rağmen dördüncü ayında (Nisan 2021) hızını ve heyecanını düşürmeden devam ediyor.

Üniversite geleneğine ve demokratik araçlara sahip olamama, deneyimsizlik, öngörüsüzlük; ve tabi ki genç insanların iktidarın yokedici araçları karşısındaki savunmasızlığı üniversiteleri saldırıya açık hale getirmiş olsa da Boğaziçi Üniversitesinin “Kayyum Rektör” protestosu anlamı ve amacı bakımından tartışılmaz. Çünkü bir üniversite, geleneğini karşıtlarıyla tartışarak, çatışarak, direnerek oluşturur ve Boğaziçi, belkide ilk kez makro siyasetin parçası olarak değil, bizzat üniversitenin öznesi olarak üniversite için konuşurken kendi geleneğini de yaratmış oluyor.

“Üniversiteler, fakültelerden, enstitü, okul ve bilimsel kurumlardan oluşmuş özerkliği ve tüzel kişiliği olan yüksek bilim, araştırma ve öğretim birlikleridir. Her üniversitenin genel özerkliği ve tüzel kişiliği içinde, o üniversiteyi oluşturan fakülteler de bu kanun hükmüne göre bilim ve yönetim özerkliğine ve tüzel kişiliğe sahiptirler.” 1946’da çıkan 4936 Sayılı Üniversiteler Kanunu’nda geçen “yönetim özerkliği” kavramı, tüm organların seçimle işbaşına gelmesi anlamındadır.

1946 tarihli yukarıdaki kanun maddesi 1961’de Anayasa hükmüne dönüşürken üniversite yönetimlerini ve öğretim kadrosunu ek güvencelerle korur: “Üniversite organları, öğretim üyeleri ve yardımcıları, üniversite dışındaki makamlarca, her ne suretle olursa olsun, görevlerinden uzaklaştırılmazlar.” (1961 Anayasası madde 120).

12 Mart 1971 askeri müdahalesi, üniversite özerkliğinin kaybedildiği merkezi yönetimin üniversitelere el koyma girişiminin başlangıcıdır. Demokrat Parti (DP) deneyiminden hareketle, hükümetlerin üniversitelere müdahalesini önleme düşüncesiyle 1961 Anayasa’sına eklenen yukarıdaki maddeye, 1971 yılında çıkartılan 1488 sayılı Kanunla şu paragraflar eklenir: “Üniversite özerkliği, bu maddede belirtilen hükümler içinde uygulanır ve bu özerklik, üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz.”, “Üniversitelerle onlara bağlı fakülte, kurum ve kuruluşlarda öğrenim ve öğretim hürriyetlerinin tehlikeye düşmesi ve bu tehlikenin üniversite organlarıncı giderilmemesi halinde Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya bu üniversiteye bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine el koyar...”

1946’da kabul edilen ilk üniversiteler kanununda “genel”, bilim ve yönetim özerkliği güvenceye alınıyordu. “... özerklik, üniversite binalarında ve eklerinde suçların ve suçluların kovuşturulmasına engel olmaz.”, “... Bakanlar Kurulu, ilgili üniversitelerin veya bu üniversiteye bağlı fakülte, kurum ve kuruluşların idaresine el koyar...” 12 Mart faşistleri 1971’de açıkça müdahaleye olanak veren bu ifadelerle yetinirken 1980 faşistleri, genel ve yönetim özerkliği ifadelerini kaldırarak “Bilimsel özerkliği” tek başına bıraktı. Böyle bir

düzenleme hiç kuşkusuz bilimsel özerkliğin genel ve idari özerlikle sağlanacağı, yönetsel özerklik olmadan bilimsel özerkliğin total ördek olacağı gerçeğine dayanıyordu. Nitekim 12 Eylül 1980 Askeri Faşizmi, kanunun bu maddesini kullanarak tüm üniversitelere el koydu: 6 Kasım 1981’de kurulan YÖK’le özerklik ve seçim tümüyle ortadan kaldırıldı. Anayasal kurum olan YÖK’ün *13. maddesi şöyledir*: “Üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisi olan rektör Yükseköğretim Kurulunun önereceği yükseköğretimden sonra en az on beş yıl başarılı hizmet vermiş tercihan devlet hizmetinde bulunmuş ikisi üniversitelerde görevli profesörlerden olmak üzere dört kişi arasından Devlet Başkanınca beş yıl için atanır, önerilenler atanmadığı ve iki hafta içerisinde yeni adaylar gösterilmediği takdirde Devlet Başkanınca doğrudan atama yapılır.”

YÖK Kanununun 13. maddesi 1992’de “**Rektör, öğretim üyeleri tarafından seçilecek adaylar arasından Cumhurbaşkanınca atanır. ... En çok oy alan 6 kişi aday seçilmiş sayılır, bunlardan Yükseköğretim Kurulunun seçeceği üç kişi atanmak üzere Cumhurbaşkanına sunulur.**” şeklinde değiştirilerek atamalı rektörlük seçim sistemi getirildi. Üniversiteler, bir koltuk için 6 aday seçilmiş sayan maddenin demokratik sürecin başlangıcı veya demokratikleşmeye giden yol olarak görmedi. Buna rağmen yürütmenin başının ahlaki davranacağı varsayımına istinaden seçimlere büyük bir ciddiyetle katıldı. Ancak seçmenin iradesine saygı göstermesi beklenen yürütme, kendi tercihini de karşıladığını düşündüğü en çok oyu alan birkaç adayı atama dışında hiçbir zaman beklenen ahlaki tutumu göstermediği gibi yasadan aldığı yetkiyi, etik sınırları zorlayarak kendi siyasi tercihine uygun olarak kullandı.

15 Temmuz 2016 “sivil” darbesinin ardından ilan edilen Olağanüstü Hal (OHAL) gölgesinde 29 Ekim 2016 günü TBMM’de kabul edilen Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile rektör atama yetkisi doğrudan yürütmenin başına verildi. *2547 sayılı Yükseköğretim Kanununun 13. maddesinin son hali şöyledir*: “**Devlet ve vakıf üniversitelerine rektör, Cumhurbaşkanınca atanır.**”

Anayasa ve kanunlar üniversite tanımını ve yönetim biçimini değiştirirken siyasetçilerin gele-

neklere ve etik kurallara uyması beklenemezdi. Nitekim 1971 yılından bu yana hiçbir iktidar üniversite yönetimlerini belirleme konusunda yasalardan aldıkları gücü kullanmaktan geri durmadı. 2016 yılından bu yana ise süresi dolan rektörler usulen de olsa seçim yapılmadan kararname gereği doğrudan cumhurbaşkanı tarafından atanıyor. Cumhurbaşkanı bu sürede onlarca rektör ataması yaptı. Protestolara yol açan Melih Bulu'nun Boğaziçi Üniversitesine rektör olarak atanması da bu bağlamda gerçekleşti. Boğaziçi Üniversitesi öğrenci ve öğretim üyeleri bu atamayı üniversite geleneklerine (rektörün üniversite ile organik bağı olan öğretim üyeleri arasından seçilmemiş olması) aykırı olduğunu belirterek yeni rektörü tanımayacaklarını açıkladı. 2 Ocak 2021 günü gerçekleştirilen atamaya karşı öğrenci ve öğretim üyelerinin eylemi bu yazı kaleme alındığı 2 Nisan'da devam ediyordu.

Türkiye'nin, mali ve idari özerklik, rektörlerini üniversite bileşenlerinin seçmesi, öğretim üye kadrosunu kendi bünyesinde yetiştirme gibi bilimsel özerkliğin ön koşulu ve "hak" sayılabilecek bir üniversite geleneği olmadı. Boğaziçi savunmasının temel argümanı olan "gelenek" de Batı üniversitelerinin sahip olduğu tarihsel bir hakkın kullanım talebinden öte bir iddia değildir. Mekanın tarihi düşüldüğünde en eskisi 90 yaşında olan İstanbul Üniversitesi, 25 yıllık kısmi özerkliğe karşın ömrünün 65 yılını bürokratların yönetiminde geçirdi. 1973'te 9, 1980'e gelindiğinde 19'a ulaşan üniversitelerin¹ gelenek oluşturamamış olsalar da bir üniversite kültürüne (Öğretim üye ve öğrencilerin kendini ifade edebilmeleri, kültürel ve eğitsel olanaklara erişim ve katılım, örgütlenme, her türlü ayrımcılığı reddetme vb.) sahip oldukları inkar edilemez. Ne var ki 1980 sonrası açılan 190 üniversitenin aynı kültürel ortama sahip olduğu, bu kültürünün bir parçası olabileceği söylenemez. Boğaziçi, önemli ölçüde dönüştürüldüğü okulun (Robert Kolej) mirasçısı olması nedeniyle Batılı anlamda üniversite kültürüne sahip ender kurumlardan biri olabilmiş-

tir. O nedenle Boğaziçi'ni hedef yapan geleneği değil, Batı kültürünü temsil ediyor olmasıdır; Ankara, Çukurova veya İstanbul üniversitelerine ya da YÖK'e yapılan atamalar aynı direnç ve süreklilikte protesto edilmezken enerjinin Boğaziçi'nde ortaya çıkması da "Boğaziçi geleneği"ni yaşatmaktan ziyade kültürel ve siyasal alanın savunması olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de üniversiteler, bir geleneği yaşatmaktan ziyade gelenek oluşturma, üniversite olabile haklarını ve üniversite olabilmenin ilkelerini savunmak durumundadırlar. Bunun yolu "uygun bulunmayan" biri atandığında değil, o atamaya olanak tanıyan mevzuat düzenlemelerine itirazdan geçer. Ne var ki üniversitelerin gerek akademik kadrosu gerekse öğrencileri, yukarıda belirtilen ve her biri üniversiteyi üniversite olmaktan uzaklaştıran değişiklikleri, ihale yasası kadar kendilerini ilgilendirmeyen müdahaleler olarak gördüler. O nedenle 2008-2016 yıllarında Boğaziçi üniversitesinin rektörlüğünü yapan ve tekrar aday olup yüzde 86 oy alan Gülay Barbarasoğlu yerine seçime bile katılmamış biri (Prof. Dr. Mehmed Özkan) rektör yapıldığında gösterilen tepkiler karşılığını bulmamıştır.

Rektör atama yetkisini cumhurbaşkanına devreden KHK yayımlandığında, Boğaziçililerin (ve diğer üniversitelerin) seçtikleri adayın rektör olarak atanmayacağını öngörememiş olmaları, üniversite özgürlüğü mücadelesininin daha çetin geçmesine yol açtı. Üniversite geleneğine ve demokratik araçlara sahip olamama, deneyimsizlik, öngörüsüzlük; ve tabii ki genç insanların iktidarın yokedici araçları karşısındaki savunmasızlığı üniversiteleri saldırıya açık hale getirmiş olsa da Boğaziçi Üniversitesinin "Kayyum Rektör" protestosu anlamı ve amacı bakımından tartışılmaz. Çünkü bir üniversite geleneğini karşıtlarıyla tartışarak, çatışarak, direnerek oluşturur ve Boğaziçi, belkide ilk kez makro siyasetin parçası olarak değil, bizzat üniversitenin öznesi olarak üniversite için konuşurken kendi geleneğini de yaratmış oluyor.

¹ Gülay Hız, 1980 Sonrasında Türkiye'de Yükseköğretimde Piyasalaştırma ve Özelleştirmedeki Gelişmeler, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Güz 2010, Sayı 25. <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Download/Article-file/217252>